سنڌ جي شهرن جي مالڪي ۽ سنڌ جي قومي سياست

_ جامي چانڊيو

سنڌ جي قومي سگهه ۽ سياست بابت هر سطح تي ڳالهه ٿيندي رهي ٿي پر گهڻي ڀاڱي ان کي سطحي انداز سان ڏٺو ويجي ٿو جڏهن تہ ضرورت ان کي حقيقت پسنديءَ ۽ سائنسي انداز سان ڏسڻ جي آهي. سنڌ ۽ سنڌين جي قومي سگهه ۽ سياست جي گهربل سطح تائين مضبوط نہ هجڻ جا جتي ٻيا انيڪ سبب ۽ محرڪ آهن اُتي هڪ بنيادي سبب اهو بہ آهي جو قومي طور اسان پنهنجن وڏن شهرن جي مالڪي نہ ڪري سگهيا آهيون ۽ شهرن ۾ اسان جي معاشي، سماجي ۽ سياسي سگهہ تمام ڪمزور حالت ۾ آهي. هن مضمون ۾ اسان سنڌ جي شهرن جي مالڪيءَ ۽ قومي سياست توڙي سگهہ جي وچ ۾ لاڳاپي جو جائزو وٺنداسون ۽ نہ رڳو ان تجزيي مان گهربل نتيجا ڪيڍنداسون پر انهن پاسن تي بہ روشني وجهبي جن ذريعي اسان پنهنجن شهرن جي مالڪيءَ ذريعي سنڌ جي قومي سياست ۽ سگهہ ۾ گهربل سطح جو واڌارو ڪري سگهنداسون.

▪ سنڌ جا شهر نڌڻڪائيءَ جو شڪار ڇو آهن؟

اسان کي سنڌ جي پاڪستان ۾ شموليت جو پهريون وڏو نقصان سنڌ جي شهرن تي ڌارين جي قبضي جي صورت ۾ ٿيو. شهر قومن جي صدين جي پورهيي، اؤسر ۽ قومي رَتَ _ ولوڙ جي نتيجي ۾ ٺهندا آهن ۽ اُهي دراصل اُنهن سماجن ۽ قومن جي ترقيءَ ۽ واڌاري جا بنيادي ذريعا هوندا آهن. پاڪستان ٺهڻ شرط سنڌ جا وڏا شهر هڪ ڌَڪَ سان قومي طور اسان جي هٿن مان هليا ويا. شهر ڇا هليا ويا، دراصل قومي طور سنڌين جي حقيقي مالڪيءَ جا بنياد ئي لُڏي ويا. جيتوڻيڪ اڳ بہ سنڌي مسلمان عوام لاءِ وڏن شهرن ۾ اچي رهڻ ۽ روزگار حاصل ڪرڻ جا موقعا گهٽ هئا جو شهرن تي گهڻو اثر اسان جي سنڌي هندو سيٺين جو هو، پر ان باوجود اهو اسانجي قوم جو اندروني تضاد هو، جنهن کي صحيح حڪمت عمليءَ سان ۽ وقت سان حل ڪري سگهجي ها پر پاڪستان ٺهڻ شرط هڪ طرف اسان جو هندو مڊل ڪلاس سنڌ مان وڏي انگ ۾ هندستان لڏايو ويو تہ ٻئي طرف پارت مان آيل پناهگيرن ۽ پنجاب جي مڊل ڪلاس اچي انهن تي قبضو ڪيو. هاڻي تہ ان ۾ پناهگيرن ۽ لکين غير قانوني پرڏيهين جو بہ وڏو حصو آهي.

موجوده سنڌ جي منظرنامي کي ڏسجي تہ جتي سنڌ جون ٻهراڙيون تباهہ حال آهن (ايندڙ مضمون ۾ اسان سنڌ جي ٻهراڙين ۽ ننڍين شهرن جي حوالي سان سنڌ جي قومي سياست ۽ سگهہ جو جائزو وٺنداسون) اُتي سنڌ جا سمورا وڏا شهر پڻ سخت بحرانن، نڌڻڪائيءَ، دهشتگرديءَ، لاقانونيت ۽ لاوارثيءَ جا شڪار آهن. منهنجيءَ نظر ۾ ان جا ٽي بنيادي سبب آهن.

(الف) ان جو پهريون وڏو سبب اهو آهي تہ شهرن تي عملي طور مالڪي ڌارين جي آهي. جيتوڻيڪ اسان نسل پرستيءَ بجاءِ مختلف ٻوليون ڳالهائيندڙ مستقل رهواسين کي پنهنجو ڀاءُ سمجهون ٿا ۽ اسان عملي طور بہ اهڙي رويي جو اظهار ڪيو آهي پر ساڳئي وقت زميني حقيقت اها بہ آهي تہ اسان جي شهرن ۾ رهندڙ اردو ڳالهائيندڙن، پنجابي ۽ پشتو ڳالهائيندڙن اجا تائين ڪراچي، حيدرآباد، سکر، ميرپورخاص ۽ ٻين وڏن شهرن کي پنهنجو ۽ پاڻ کي ڌرتيءَ ڄائو سمجهي انهن جي سنڀال نہ ڪئي آهي، نہ تہ سنڌ جا وڏا شهر ائين تباهہ حال نہ هجن ها. دراصل جڏهن شهرن ۾ ڌرتيءَ جا وارث اڪثريت ۾ هوندا آهن ۽ ٻين ٻولين، نسلن ۽ قومن جا ماڻهو اُتي ٿورائيءَ ۾ هوندا آهن تڏهن اُهي قومي طور ڌرتيءَ جي سماجي ماحول ۾ ضم ٿي ويندا آهن پر جتي ثقافتي اقليتون گهڻائيءَ ۾ هجن، اُتي تاريخ جي گنگا اُبتي وهندي آهي ۽ اقليتون انهن قومن ۾ ضم ٿيڻ بجاءِ پنهنجي

مستقل مراعت يافته حيثيت برقرار رکڻ چاهيندڙيون آهن ۽ ظاهر آهي ته اها حيثيت جمهوري ۽ انصاف پسند روين سان برقرار رکڻ ۽ وڌائڻ ممڪن نه هوندي آهي. سنڌ ۾ ورهاڱي کانپوءِ شهري آباديءَ جو ڊيمو گرافڪ توازن شعوري طور بگاڙيو ويو ۽ نون آيل/ آندل اقليتي حصن کي شهرن ۾ اڪثريتي حيثيت ڏئي سنڌي قوم جي متوازن ۽ فطري ارتقا جي راهن تي بند ٻڌا ويا ۽ اڄ ان جا نتيجا اسان جي سامهون آهن.

(ب) سنڌ جي شهرن جي نڌڻڪائيءَ جو وڏو سبب اهو به آهي جو رياست شعوري طور ۽ حڪمت عمليءَ طور (Strategically) سنڌ جي شهرن جي فطري اوسر آڏو بند ٻڌڻ لاءِ اهڙيون حالتون پيدا ڪيون جن ۾ سنڌ جا شهر بظاهر وڌڻ باوجود حقيقت ۾ تباهه ٿيا آهن. شهري ترقيءَ کي پرکڻ جا جيڪي به معيار ۽ پيرا ميٽر آهن، انهن آڌار ڏسبو ته سنڌ جا وڏا شهر ورهاڱي کانپوءِ مسلسل تباهه حاليءَ جو شڪار ٿيا آهن. شهرن جي ترقيءَ کي پرکڻ جا معيار رڳو سيمينٽ جي ڍين (نام نهاد جديد عمارتن) ۽ آباديءَ جي غير فطري واڌ نه پر ڪي ٻيا هوندا آهن. ان ڪري سنڌ جي شهرن جي تباهه حاليءَ ۾ رياست ۽ ان جي حڪمت عملي توڙي ادارن جو وڏو هٿ رهيو آهي. جتي گذريل ست سالن کان سنڌ بلوچستان ۽ سرحد جا شهر مسلسل تباهه حاليءَ جو شڪار ٿيا آهن، اتي پنجاب جا شهر مسلسل اڳتي وڌيا ۽ ترقي يافته ٿيا آهن ۽ اهو ڪو اتفاق نه پر هڪ رٿابندي ۽ حڪمت عمليءَ جو نتيجو آهي.

(ت) سنڌ جي شهرن جي ننڌڻڪائيءَ جو هڪ وڏو سبب اهو به آهي جو اسان قومي طور انهن جي مالڪي نه ڪري سگهيا آهيون. گذريل ڇهن ڏهاڪن کان اسان جي سياسي پارٽين ۽ ليڊرشپ وٽ ان حوالي سان ڪا به مضبوط حڪمت عملي ۽ رٿابندي نه رهي آهي. البته شهيد ذوالفقار علي ڀُٽي جي دؤر ۾ نوڪرين سبب ٻهريون پيرو سنڌي نوجوان چڱي تعداد ۾ شهرن ۾ اچي مستقل طور آباد ٿيا پر مجموعي طور اسان وٽ ان وڏي قومي مسئلي لاءِ ڪا به نوس حڪمت عملي، رٿابندي توڙي دور انديشيءَ (Vision) جي کوٽ رهي آهي. اسان وٽ ان لاءِ ڪڏهن به ڪا مضبوط مهم نه هلي، جنهن ۾ نوجوانن، پورهيتن، واپارين ۽ عام ماڻهن کي وڏن شهرن ۾ اچي آباد ٿيڻ ۽ روزگار ڪرڻ لاءِ آماده ڪجي ها. ان جو ئي نتيجو آهي جو گذريل ٽن ڏهاڪن کان ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد ۾ رهندڙ سنڌين جي ٻارن جا ڊوميسائيل اڄ به سندن اباڻن شهرن جا ٺهن ٿا. اڄ به هو شناختي ڪارڊن ۾ پنهنجي مستقل رهائش ڪراچي ۽ حيدرآباد جي نٿا ڄاڻائين. اڄ به عيد تي ڪراچي ۽ حيدرآباد جي سنڌين جي گهرن جو وڏو انگ خالي ٿيو وڃي ۽ ساڳي صورتحال چونڊن ۾ هوندي آهي. گذريل ٽن ڏهاڪن کان ڪراچي ۽ حيدرآباد ۾ رهندڙ

سنڌي اڃان تائين پنهنجا ووٽ اتي داخل ڪرائڻ لاءِ تيار ناهن ۽ چونڊن جي ڏينهن ۾ اُهي گهرن کان ٻاهر نڪرن ئي نٿا. دراصل سڄو مسئلو سوچ ۽ رويي جو به آهي ۽ شهرن جي قومي Ownership جو آهي. اسان پنهنجن شهرن جي ڪسجي وڃڻ تي هاءِ گهوڙا ته ڪئي پر ان لاءِ ڪروڙين سنڌي عوام ۾ مالڪيءَ جو احساس پيدا نه ڪري سگهيا آهيون، ۽ ان لاءِ سياسي، سماجي ۽ معاشي طور ڪا به نوس رٿابندي نه ڪئي وئي.

▪ سنڌ جي قومي سياست ڪمزور ڇو آهي؟

جيتوڻيڪ سنڌ جي قومي سياست جي گهربل سطح تي منظم ۽ مضبوط نه هجڻ جا انيڪ سبب آهن ۽ انهن سمورن سببن جي تفصيلي ڇنڊڇاڻ جي ضرورت آهي پر ان جو هڪ واضع سبب اهو به آهي جنهن جوڏڪر اسان مٿي ڪري آيا آهيون، يعني سنڌ جي وڏن شهرن ۾ اسان منظم نه آهيون. اها ڳالهه طئي آهي ته سنڌ جي وڏن شهرن جي نڌڻڪائيءَ ۽ انهن ۾ وري اسانجي نڌڻڪائيءَ جي صورتحال ۾ اسان جي قومي سياست ۾ سگهه پيدا ٿئي، اهو ممڪن نه آهي. اچو ته مختصر طور انهن سببن ۽ محرڪن کي ڏسون، جنهن سبب شهر قومي سگهه جو ڪرنگهو هوندا آهن.

(1) شهر معاشي سرگرميءَ جا وڏي ۾ وڏا مرڪز هوندا آهن ۽ معاشي سرگرمي پڻ قومي ترقي، واڌاري ۽ سگهه جو بنياد هوندي آهي. جيڪڏهن سنڌي ماڻهو وڏن شهرن جي معاشي سرگرميءَ ۾ شامل ۽ اهم حصيدار نه هوندو ته هن جو اتي ڪو سگهارو سماجي، ثقافتي ۽ سياسي ڪردار به جُڙي نه سگهندو. سياسي سگهه به تڏهن اُسري سگهندي آهي، جڏهن ان جي پويان معاشي ۽ سماجي سرگرميءَ جا فيڪٽرس موجود هوندا آهن.

(2) شهر رڳو معاشي سرگرميءَ جا ئي نه پر هر سطح تي ڇٽا پيٽيءَ جا به وڏا مرڪز هوندا آهن ۽ ڇٽا پيٽي معاشري جي نه رڳو سگهه هوندي آهي پر مسلسل سگهه کي وڌائڻ جو هڪ اٽرائٽو مڪينيزم پڻ هوندي آهي. ٻهراڙيءَ جي سماج ۾ ڇٽا پيٽي نه هوندي آهي جڏهن ته شهري سماج جو بنياد ئي ان تي هوندو آهي ۽ ڇٽا پيٽي رڳو معاشي نه پر ثقافتي، سياسي، علمي، فڪري ۽ سياسي ميدانن تي به هوندي آهي.

(3) شهري سماج مڊل ڪلاس پيدا ڪرڻ جي سماجي فيڪٽري آهي. سمورين ڪمزورين ۽ موقعي پرست رجحانن باوجود ڪنهن به قوم جي ترقي، واڌاري ۽ سگهه ۾ وچين طبقي جو ڪردار بيحد اهم هوندو آهي. خاص طور شهري سماج ۾ وچون طبقو ئي قومي واڌاري جا گهڻا چئلينج ۽ بار کڻندو آهي. 1970ع کانپوءِ سرڪاري نوڪرين مان اُڀري آيل جنهن سفيد پوش طبقي کي اسان پنهنجو مڊل ڪلاس سمجهيو اهو ڪاغذي

مڊل ڪلاس هو. سنڌ ۾ حقيقي مڊل ڪلاس تڏهن اُڀري ها، جڏهن وڏن شهرن جي معاشي سرگرمين ۾ اسان شامل هجون ها ۽ اهو وچون طبقو مارڪيٽ مان اُڀري ها ۽ اهو پنهنجي طبقاتي ۽ قومي مفاد لاءِ اڳتي هلي پنهنجو سگهارو سياسي ڪردار اُڀاري ها. جيتوڻيڪ هاڻي 1990ع ڪانپوءِ اها صورتحال جُڙي آهي پر پوءِ به اسان ڪيترا ڏهاڪا ضايع ڪري ڇڏيا ۽ هاڻي جڏهن سنڌ جي وڏن شهرن ۾ اسان جي وچين طبقي جو وڏو انگ رهي ٿو تڏهن به ان جو ڀرپور سياسي ۽ قومي فائدو وٺڻ لاءِ ڪا سنجيده رٿابندي ۽ حڪمت عملي نظر نٿي اچي.

(4) شهر ميڊيا جا به مرڪز آهن ۽ ميڊيا اجوڪي دؤر جي اهم ترين شعبن مان هڪ آهي. ميڊيا جي ذريعي ئي دنيا جو اسان سان ۽ اسان جو دنيا سان رابطو ٿئي ٿو. جيتوڻيڪ هاڻي سنڌي ٻوليءَ جي پرنٽ توڙي اليڪٽرانڪ ميڊيا گهڻو اُسري آئي آهي پر اڄ به وڏن شهرن ۾ (Mainstream) جي ميڊيا اسانکي ڀرپور حيثيت ڏيڻ لاءِ تيار نه آهي. ان ۾ جتي سنڌن موروثي تعصب جو بنيادي هٿ آهي، اُتي اِها به حقيقت آهي ته اسان جو شهري زندگيءَ ۽ خاص طور ڪراچيءَ ۾ ايترو اثرائتو ڪردار نه آهي. جيڪڏهن سنڌي ماڻهو ڪراچي، حيدرآباد ۽ ٻين وڏن شهرن ۾ منظم هوندا ۽ انهن جون منظم سياسي ۽ سماجي سرگرميون هونديون ته پوءِ تعصب باوجود نام نهاد قومي ميڊيا ان کي نظرانداز ڪري نه سگهندي.

■ ڇا وڏن شهرن ۾ سنڌي سچ پچ ٿورائيءَ ۾ آهن؟

نفسياتي طور اسين ان ڪمتريءَ ۽ ڪمزوريءَ جي احساس ۾ ورتل رهيا آهيون ته سنڌي ماڻهو شهرن ۾ ٿوري انگ ۾ آهن. ڪجهه ڏهاڪا اڳ اها صورتحال برابر هئي پر هاڻي صورتحال گهڻي حد تائين تبديل ٿيل آهي. خاص طور تي 1990ع ڪانپوءِ ۽ زرعي معيشت جي تباهه حاليءَ ۽ ڏاڙيل فيڪٽر سبب سنڌي ماڻهو پاڻمرادو حالتن ڪان مجبور ٿي وڏي انگ ۾ ڪراچي، حيدرآباد، سکر ۽ وڏن شهرن ڏانهن مستقل طور لڏي آيو آهي. اڳ رڳو نوڪري پيشه ماڻهو شهرن ڏانهن ايندا هئا پر هاڻي نوجوان، پورهيت، دڪاندار، ننڍا واپاري وڏي انگ ۾ ڪراچيءَ، حيدرآباد ۽ ٻين شهرن ۾ لڏي آيا آهن ۽ اهو سنڌي سماج جي اندروني ڍانچي ۾ اٿل پٿل جو هڪ مثبت پاسو آهي. هڪ تحقيقي اندازي مطابق رڳو ڪراچيءَ ۾ سنڌي ماڻهن جو انگ چاليهه لک کان مٿي آهي. حيدرآباد جي سماجي زندگيءَ ۾ اڄ به سنڌي ماڻهو وڏي ۾ وڏو فيڪٽر آهي. ان ڪري اصل مسئلو ۽ سوال اهو نه آهي ته وڏن شهرن ۾ سنڌي ماڻهو ٿوري انگ ۾ آهن. اصل مسئلو ۽ سوال اهو

آهي ته اسان سياسي طور انهن کي ڪيترو منظم ڪري سگهيا آهيون؟ حقيقت اها آهي ته اسانجي ڪنهن به پارٽيءَ ڪراچيءَ ۽ حيدرآباد، سکر، ميرپورخاص ۽ نوابشاهه جي سنڌين کي منظم ڪرڻ لاءِ هيستائين ڪا به سنجيده ڪوشش ۽ رٿابندي نه ڪئي آهي. اڄ به ڪراچيءَ ۾ ننڍي ميڙاڪي لاءِ به ماڻهو بسن ذريعي ٻاهران آندا وڃن ٿا. عوام کي منظم ڪرڻ ته ٺهيو پر اسانجي سياسي پارٽين جا وڏن شهرن ۾ تنظيمي ڍانچا ئي مضبوط نه آهن، البته ڪجهه تنظيمن پنهنجن ئي ماڻهن کي ڀته گيري، ڏوهن ۽ قبضه گيرين ذريعي تنگ ۽ عدم تحفظ جو شڪار ضرور بڻايو آهي. رڳو قاسم آباد جو ئي مثال وٺجي، جيڪا ڄڻ ننڍڙي سنڌ آهي، جنهن ۾ هر علائقي، شهر، ڳوٺ، ذات ۽ برادريءَ جو ماڻهو رهي ٿو ۽ تمام وڏي انگ ۾ رهي ٿو پر ڪا به پارٽي دعويٰ ڪري سگهندي ته ان سنڌي ماڻهن کي حقيقي ۽ سياسي طور اتي منظم ڪيو آهي؟ پاڻ انهن کي نڌڻڪو ڪري اسان انهن کي قومي سياست جي نالي ۾ هلندڙ ڀته گير مافيائن جي رحم ڪرم تي ڇڏي ڏنو آهي. جيڪڏهن ڪراچي، حيدرآباد، ميرپورخاص، سکر ۽ نوابشاهه جي سنڌين کي شهري حوالي سان ۽ سياسي طور منظم ڪيو وڃي ته ڇا انهن جي طاقت آڏو ڪا به دهشتگرد ڌر بيهي سگهندي؟ ۽ سڀ کان وڏي ڳالهه ته ان سان سنڌ جي قومي ۽ سياسي سگهه ۾ جيڪو واڌارو ايندو ، تنهن جي نتيجي ۾ رياست ائين سنڌين سان سنگين مذاق ڪري سگهندي؟

ان ڪري هاڻي اسان کي ان ڪمتريءَ جي احساس مان نڪري اچڻ گهرجي ته ڪو وڏن شهرن ۾ اسان سنڌي گهٽ تعداد ۾ آهيون. اصل سوال اهو آهي ته شهرن ۾ پنهنجي قوت کي منظم ڪرڻ لاءِ ڪا ڀرپور سنجيده ڪوشش ٿي نه ڪئي آهي.

■ سنڌ جون سياسي پارٽيون وڏن شهرن جي مالڪي ڪيئن ڪري سگهن ٿيون؟

منهنجيءَ نظر ۾ هيٺين طريقن سان سياسي پارٽيون شهرن ۾ پنهنجو اثرائتو ڪردار اُڀاري سگهن ٿيون.

(1) سنڌ جي سمورين سياسي پارٽين جا مرڪزي سيڪريٽريٽ ۽ آفيسون حيدرآباد بدران ڪراچيءَ ۾ هئڻ گهرجن. سنڌ جو انتظامي مرڪز ته ڪراچي آهي پر اسان کي پنهنجو سياسي، سماجي ۽ ثقافتي مرڪز به ڪراچيءَ کي ٺاهڻ گهرجي.

(2) سياسي پارٽين جا اثرائتا ميڊيا سينٽر ڪراچيءَ ۾ به هئڻ گهرجن، جتي قابل ماڻهن کي ويهاريو وڃي ته جيئن اُهي تيز رفتاريءَ سان ميڊيا سان مستقل لاڳاپي ۾ رهن.

(3) سنڌ جي وڏن شهرن ۾ رهندڙ سنڌين کي سياسي ۽ تنظيمي طور منظم ڪرڻ لاءِ ٺوس رٿابندي ڪئي وڃي ۽ اهو ڪم سمورين سطحن تي ڪيو وڃي.

(4) سياسي پارٽيون پنهنجي سياسي ۽ تنظيمي سرگرمين جو مرڪز وڏن شهرن ۽ خاص طور ڪراچيءَ کي بڻائين. سياسي پارٽيون پنهنجون ساليانيون ڪانفرنسون ۽ وڏا ميڙ ڪراچيءَ ۾ ڪن.

(5) ڪراچيءَ سميت سنڌ جي وڏن شهرن ۾ رهندڙ سنڌين کي منظم ڪرڻ لاءِ ثقافتي سرگرمين کي تيز ڪيو وڃي، ڇاڪاڻ ته ثقافت ماڻهن کي گڏ ڪرڻ جو وڏو ذريعو آهي.

(6) ڪراچيءَ سميت سنڌ جي سمورن وڏن شهرن ۾ رهندڙ سنڌين جا ووٽ ووٽر لسٽن ۾ داخل ڪرائڻ لاءِ وڏي مهم هلائي وڃي. ياد رهي ته چوندبن ۾ حصو نه وٺڻ هڪ الڳ ڳالهه آهي ۽ ووٽر لسٽن ۾ نالن جو اندراج دراصل قوم جي سياسي ڊيموگرافيءَ جو سوال آهي. هيستائين اسان ان ۾ سخت لاپرواهي ڪئي آهي.

(7) سنڌ جون سياسي پارٽيون شهري مسئلن کي به کڻن ۽ پاڻ تان اهو ليبل لهرائين ته اهي رڳو ٻهراڙين جون پارٽيون آهن.

(8) ڪراچي، حيدرآباد ۽ سکر ۾ رهندڙ ميمڻ، بوهري ۽ گجراتي برادرين کي پنهنجي قومي ڌارا ۾ شامل ڪرڻ لاءِ حڪمت عملي ٺاهڻ گهرجي، ڇاڪاڻ ته اهي اسانجي قوم جو اهم ترين حصو آهن، جن کي شهرن ۾ دهشتگردن جي رحم ڪرم تي ڇڏيو ويو آهي.

(9) سنڌ جا اديب، شاعر، دانشور ۽ ليکڪ خاص طور وڏن شهرن ۾ پنهنجون علمي، ادبي، فڪري ۽ ثقافتي سرگرميون منظم ۽ تيز ڪن ۽ انهن ۾ ٻين ٻولين جي اديبن، شاعرن ۽ دانشورن کي به گهرايو وڃي، ڇاڪاڻ ته ڪنهن به آباديءَ سان نسلي تعصب اسانجي قومي مفاد ۾ نه آهي.

(10) وڏن شهرن ۾ سول سوسائٽيءَ کي به نئين انداز سان منظم ڪرڻ جي ضرورت آهي ۽ اُهي فورم به شهرن ۾ سنڌي ماڻهن جي قومي سگهه جي واڌ ۾ وڏو اثرائتو ڪردار ادا ڪري سگهن ٿا.